

СЕРІЯ «КЛАСИКИ ФІЛОСОФІЇ»

ЕПІКТЕТ

РОЗМОВИ. ЕНХЕЙРИДІОН І ФРАГМЕНТИ

Переклад та переднє слово
Омеяна Омецінського

Харків, 2026

УДК 1"652

E71

E71

Епікет

Розмови. Енхейридіон і Фрагменти. / Епікет ; пер. з давньогр. Омеляна Омецінського ; наук. ред. Олександр Іванюта. — Харків : «ТЕРРА ЮА», 2026. — 432 с. — (Серія «Класики філософії»).

ISBN 978-617-8662-40-0

Ідеї стоїцизму переживають пік зацікавленості у всьому світі, що зрозуміло: людство вкотре стоїть на порозі темних часів. Тому переклади праць Епікетета — представника пізнього стоїцизму, який є живим утіленням стоїчної доктрини, — дуже на часі. Колишній раб, що заснував свою філософську школу, із власного досвіду знав, як спиратися на внутрішню силу та свободу, коли зовнішній світ обмежує та спонукає до страждань.

Видання трьох засадничих праць Епікетета в одній збірці у перекладі Омеляна Омецінського, українського педагога та перекладача, що емігрував до США в роки Другої світової війни, — непересічна подія в нашому культурному просторі.

Омецінський не просто вивчав та перекладав, він практикував. Усе його життя — це ближчий до нас у часі приклад істинного Епікететового стоїцизму.

Особлива цінність цього видання в тому, що тут подано текст «Розмов», який ще жодного разу не був опублікований українською мовою.

Книга адресована науковцям, викладачам, студентам, а також усім, хто цікавиться античною філософією, стоїцизмом та історією українського перекладу.

Перекладено за виданням

Epictetus. (1799–1800). Epictetae. Philosophiae monumenta. 5 vols. (Epictetus, Flavius Arrianus, Johann Schweighäuser, John Upton). Lipsiae: Weidmann

Усі права застережено. Жодну частину цього видання не можна відтворювати, зберігати в пошуковій системі або передавати в будь-якій формі та будь-якими засобами (електронними, механічними, фотокопіювальними чи іншими) без попереднього письмового дозволу власників авторських прав.

© О. Омецінський, переклад «Енхейридіон», «Фрагменти», 1976

© О. Омецінський, переклад «Розмови», 2026

© О. Іванюта, наукова редакція, післямова 2026

© О. Мірошниченко, ілюстрація та дизайн обкладинки, 2026

© ТОВ «ТЕРРА ЮА», 2026

ISBN 978-617-8662-40-0

*Висловлюємо глибоку вдячність
Володимиру Омеляновичу Омецінському за надані
тексти й документи.*

*Ця неоціненна допомога дозволила по-новому
відкрити українському читачеві фундаментальну
філософську спадщину стоїків.*

*Присвячую пам'яті
моїх родичів Володимира і Ганни,
сестри Ольги, братів Василя і Ростислава.
Автор перекладу*

ЕПІКТЕТ, ЙОГО «ЕНХЕЙРИДІОН» І НАША СУЧАСНІСТЬ

Значення філософії Епіктета лежить у ділянці етики. «Першою та найконечнішою частиною філософії, — говорив він, — є практичне застосування принципів». Філософія для нього — це впорядкована система думок, що мають бути поставлені на службу щоденної життєвої практики. Стоїцька філософія, що їй він присвятився в ролі вчителя, не була для нього тільки предметом навчання, але й хлібом насущним його життя. Він був її втіленням. Його амбіцією було зробити засади стоїцизму невіддільною складовою частиною щоденного життя своїх учнів. Його навчально-виховний ідеал, що оцінював научну теорію з позицій її вартості для практичного життя і виявлявся в тому, щоб не лише вчити філософії, але передусім учити, як жити по-філософському, знайшов був широкий відгомін серед сучасників. Заснована ним школа будила зацікавлення та притягала до себе учнів.

Часи були бременні грядущою катастрофою, що із зловіщою неминучістю залягла була над зсередини розложеним, хоч і назверх ще могутнім, Римом. Розквітлий на ґрунті добробуту інтелектуалізм, що станув у ролі непомильного судді всіх вартостей, розтлінював невблаганно ідейно-моральні засновки, на яких спиралася сила нації. Загальне зіпсуття, розклад родини, звиродніння державної влади, яскравим виразником якого був Нерон, все це створювало

нестерпний духовий клімат. Знівечення основ, в яких коренилася і звідки черпала силу традиційна думка, викликало жагуче бажання знайти точку опори для впорядкування хаосу, що запанував у духовій сфері. У такій ситуації люди, що не розгубилися на бездоріжжі буднів, які нікуди не вели, стали шукати рятунку у філософії.

На той час припадає виховна діяльність Епікрета. Головним предметом його зацікавлення, як згадано вище, була етика. Етичні проблеми постають, набирають форми та вкладаються в певну систему на ґрунті відношення між нашим «я» і його оточенням. Від того, на якому принципі сперте це відношення, залежить поведінка людини та рефлекс¹ тієї поведінки, що знаходить свій вияв у її почутті щастя і вдоволення або пригноблення і невдоволення.

Метода, що веде до головної мети Епікретового вчення: збереження своєї волі в згоді з природою, сперта на двох основного значення розрізненнях: 1) розрізнення речей, що лежать у межах нашої сили, від речей, що лежать поза межами нашої сили; 2) розрізнення дійсної речі від з'явища, що робить враження дійсної речі і може бути взяте за неї. Не переступаючи того, що лежить у межах нашої сили, ми маємо повну можливість зберегти нашу духову незалежність від зовнішнього світу та можемо держати нашу волю в згоді з природою.

«Речі, що лежать у межах нашої сили, — вчить Епікрет, — є вільні, не підлягають обмеженню ані перешкодам; а речі, що лежать поза межами нашої сили, є слабкі, залежні, обмежені, чужі». Якщо не приписуємо вільності залежним речам і не вважаємо своїми речей, що належать до кого іншого, тоді бачимо їх у належній перспективі саме такими, якими вони є в дійсності, і ведемо наше життя згідно з природою.

¹ Рефлекс — відображення. Прим. ред.

Другим методичним трампліном філософської думки Епіктета є, як це відмічено вище, розрізнення між дійсною річчю і її з'явищем, що робить враження дійсної речі. Воно дає нам можливість поставити дану річ на належному місці, встановити в межах чиеї сили вона знаходиться і тим допомагає нам вдержати свою волю в згоді з природою. Коли, наприклад, ми кажемо, що нас хтось дратує, то ця думка — гадає Епіктет — не є сперта на дійсній речі, але на її з'явищі, тобто нашому уявленні про неї, що його ми фальшиво розуміємо. В дійсності дратує нас не хтось, тільки наш власний погляд. Він же є річчю, що лежить у межах нашої сили. Вирішною інстанцією в тому випадку є наша воля. Отож ніхто не може нас роздратувати, якщо ми на це не дозволимо.

Оба згадані розрізнення помагають поставити наші бажання та почуття відразу у властивих межах. Замкнення їх в обсягу нашої сили дає спроможність вдержати нашу волю в згоді з природою та забезпечити нас від розчарувань і почуття нещасливості. Хто того досягнув і звільнив своє життя від лементування, стогону та нарікань, той добре вчився і не даремно подорожував. Жити в згоді з природою — то значить не піддаватися пристрастям ні смуткові, ні болеві. Тієї згоди можемо досягнути, якщо в своїх бажаннях і почутті відразу не виходимо поза межі нашої сили. Коли стверджуємо, що щось лежить поза межами нашої сили, мусимо бути готові сказати, що воно для нас ніщо. Це провідна ідея Епіктетового кодексу в думанні та поведінці.

Вирішне місце в його доктрині займає воля. Від неї залежить зміст життя: чи буде воно сповнене задоволенням чи затьмлене лементуванням, стогонами та почуттям невдоволення. Правда мудрість полягає саме в тому, щоб звільнити життя від почуття нещасливості. Досягнути цього можна впертою працею над своєю думкою та над скріпленням і поліпшенням своєї волі. Остання

ОМЕЛЯН ОМЕЦІНСЬКИЙ. ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОГО СТОЇКА

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС

Біографія Омеляна Володимировича Омецінського (1904–1994) є наочною ілюстрацією того, як індивідуальна воля¹ до виконання людиною даного їй від природи² призначення, може допомогти зберегти гідність і перемогти попри все. Його життєвий шлях охоплює ключові етапи українського ХХ ст.: від австро-угорської Галичини, через Перші визвольні змагання, інтербелум, Другу світову війну, аж до еміграції та інтелектуального служіння в діаспорі. Особливо втішає те, що ще за життя він встиг стати свідком проголошення незалежності України.

Усі ці зовнішні обставини сформували його як людину, для якої переклад філософських праць був чимось більшим, ніж звична нам робота мовознавця, — скоріше відмовою підкорятися зовнішнім обставинам, вибором, про який йдеться в цій книжечці. Але за кожний свідомий вибір людина має сплатити свою ціну. Так, в Україні Омецінський потрапив у забуття більш ніж на пів століття. Його ім'я залишалося невідомим для декількох поколінь українських філологів, на відміну від Бориса Тена, Юрія Мушака, або Йосипа Кобова. Радянська влада зробила все, аби не тільки упослідити українську класичну філологію, але і для того, щоб стерти будь-які згадки про тих її представників, які

¹ Стоїчний *προαίρεσις* — (вільний) вибір, (особисте) рішення, намір.

² Еріс. 1.1. (17): *τί οὖν; δεῖ τὰ ἐφ' ἡμῖν βέλτιστα κατασκευάζειν, τοῖς δ' ἄλλοις χρῆσθαι ὡς πέφυκεν. 'πῶς οὖν πέφυκεν;' ὡς ἄν ὁ θεὸς θέλη. (Ὡς πέφυκεν — дане від природи. Прим. ред.)*

пiшли в емиграцiю. I треба сказати, що частково їй це вдалося. Та попри все, вищенаведений стоїчний принцип спрацював: сьогодні ім'я Омеляна Омецінського повертається до пантеону видатних українських філологів.

Омелян Володимирович Омецінський народився 25 вересня 1904 р. в Тернополі, в сім'ї учителя Володимира і Ганни з Кордубів. Часи його дитинства та навчання у Тернопільській гімназії (1917–1925) збіглися з Першою світовою війною та Першими визвольними змаганнями, коли Галичина пережила розпад імперій, проголошення ЗУНР та польсько-українську війну. У цих умовах українська гімназія, що забезпечувала навчання рідною мовою, була справжнім осередком національної свідомості, інтелектуальною опорою в становленні молодих українців. I саме тут ми стикаємося з першим і, мабуть, найвагомiшим фактором, що вплинув на все подальше життя Омецінського, як таке, що було дано йому від природи³. Це — галицька філологічна традиція, у лоні якої формувався майбутній вчений.

Iсторично українська мова в Галичині пройшла шлях від раних правописів та складного гібрида «язичія» до перемоги фонетичного принципу. Ключовим моментом було затвердження т. зв. «желехівки» (правописна система, застосована у словнику Є. Желехівського, 1886 р.), яка в ті часи стала фактичною нормативною. Цей правопис, що базувався на фонетиці, дорацьованій Степаном Смаль-Стоцьким і Теодором Гартнером, був офіційно прийнятий австро-угорською адміністрацією для шкіл у 1893 році, чітко відокремивши галицьку мовну норму від етимологічних традицій. Навчання Омецінського в гімназії (1917–1925) розпочалося за цим правописом. Однак після переходу Галичини під владу Польщі, він став свідком нової уніфікації. У 1922 р. для шкіл почали

³ Див. прим. 2.

поступово запроваджуватись «Правописні правила», що значною мірою наблизили «желехівку» до прийнятого в УНР правопису ВУАН. Уже за часів його навчання в університеті відбулася ще одна така зміна — 1929 р. Львівське НТШ схвалило правопис, відомий нам як «скрипниківка». Можливо, саме цей досвід постійної зміни та необхідності адаптації сформував у Омецінського критичну увагу до орфографічної норми. Ця увага, як побачимо далі, вилася у його систематичну роботу зі словниками у філологічній секції НТШ.

Свої вищі студії Омелян Омецінський проходив у Краківському Університеті (1926–1931). Він закінчив їх із дипломом магістра в ділянці слов'янської філології (українська, польська, російська). У 1931–1939 рр. працює гімназійним учителем, викладаючи українську та польську мови у гімназії в Станіславові. Паралельно він активно долучається до національного інтелектуального дискурсу. У ці роки він був співробітником львівського журналу «Вісник», де друкував переклади з французької мови на філософсько-ідеологічні теми. Уже тоді ми бачимо його інтерес до філософської публіцистики та перекладу, ще задовго до появи ключових стоїчних праць. Захоплювався есперанто (був членом *Internacia Esperanto-Ligo* до 1950 р.), що говорить про його раціонально-систематичний підхід до мови. У 1946–1949 рр. працював в есперантському бюлетені «Україна есперантісто», що публікувався спочатку в Ульмі, потім у Байройті. Там його власні статті та переклади виходили під псевдонімом О. Мілько.

Із приходом радянської, а відтак німецької окупаційної влади в Галичину О. Омецінський продовжував викладацьку діяльність. У 1940–1942 рр. викладає старослов'янську мову в Станіславівському педагогічному училищі. Проте його кар'єра була перервана, і до 1944 р. він був змушений працювати аптечним клерком (дружина О. Омецінського Марія була магістеркою фармацевції). Розуміючи

Зміст

ВІД РЕДАКЦІЇ.....	4
ЕПІКТЕТ, ЙОГО «ЕНХЕЙРИДІОН» І НАША СУЧАСНІСТЬ	7
КНИГА I.....	33
КНИГА II	115
КНИГА III.....	203
КНИГА IV	295
ЕНХЕЙРИДІОН	369
ФРАГМЕНТИ	395
ГЛОСАРІЙ	413
ОМЕЛЯН ОМЕЦІНСЬКИЙ. ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОГО СТОЇКА	421